

FEMKE ROOBOL

De zoektocht
van een jonge
vrouw naar haar
verdwenen broer

De
laatste
winter

De laatste winter

Lees ook van Femke Roobol

De kleine revolutie:

Vrijgevochten

Vogelvrij

Tulpenliefde

De erfenis van Mozart

Springtij

Tropenjaren

Femke Roobol

De laatste winter

Z&K

Uitgeverij Zomer & Keuning

ISBN 9789020544725
ISBN e-book 9789020544657
ISBN audioboek 9789020544664
NUR 342

© 2021 Uitgeverij Zomer & Keuning
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht

De laatste winter is gebaseerd op de gelijknamige uitgave die in 2013 verscheen bij uitgeverij Luitingh-Sijthoff.

Omslagontwerp Ingrid van Roekel, Studio Jan de Boer
Foto auteur Wim van der Vlugt

www.femkeroobol.nl
www.zomerenkeuning.nl

Alle rechten voorbehouden

Uitgeverij Zomer & Keuning vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze om te gaan met natuurlijke bronnen. Voor de papieren editie van dit boek is daarom gebruikge-
maakt van papier waarbij zeker is dat de productie ervan niet heeft
geleid tot bosvernietiging.

Voor hen die niet zijn teruggekeerd.

Herfst

SEPTEMBER – NOVEMBER 1944

1

Op een avond, begin september, toen de verduisteringsgordijnen al dicht waren en de afwas gedaan, ging het hele gezin in de voorkamer zitten en stemde af op Radio Oranje. Maarten moest hiervoor de radio eerst uit de verstopplaats halen, onder een losse vloerplank in de achterkamer. Overdag lag er een kleed overheen, zodat het niet opviel. Toen de Duitsers het jaar daarvoor de inwoners van Amsterdam sommeerden hun toestellen in te leveren, namen Anna en haar moeder Corrie een oude, kapotte radio mee. Op de vraag of hij nog werkte, zeiden ze allebei: ‘Ja, natuurlijk.’

Heel even was Anna bang dat ze ook werkelijk zouden controleren of het waar was, maar de man die de radio in beslag nam, zette hem achteloos bij de rest. Opgelucht greep Anna Corrie bij de arm en trok haar mee naar buiten.

Later hoorden ze van de burens dat er ’s avonds in het donker NSB’ers rondslopen om te kijken of er iemand stiekem zat te luisteren naar de Engelse zender. Daarom waren ze extra voorzichtig en zetten het toestel niet te hard, maar gingen er allemaal dichtbij zitten.

Het was een avond als alle andere: Corrie Verbeek schonk de cichorei in die voor koffie moest doorgaan, Maarten draaide aan de knoppen van het radiotoestel tot het zachte geschetter van Duitse marsmuziek verdwenen was, en Lena schoof net

zo lang heen en weer op de bank tot ze lekker zat. Corrie deed de schuifdeuren dicht die de voor- en achterkamer van elkaar scheidde en toen Maarten de kachel nog een keer oprakelde, werd het lekker warm in de kamer.

Bij elk luchtalarm trilde het glas in de sponningen van de tussendeuren meestal zo hard dat Anna er wakker van werd en aan niets anders kon denken dan dat het eruit zou vallen. Gisternacht waren twee bommenwerpers recht over het huis gevlogen en waren Lena en Anna overeind geschoten in hun bed. Dit keer hoefden ze zich niet aan te kleden om zo snel mogelijk naar de schuilkamer in de Gaaspstraat te rennen, terwijl de horizon oplichtte alsof er ieder moment een onweer kon losbarsten. Ze lagen in Anna's bed met hun armen om elkaar heen te rillen tot ze niets meer konden horen en fluisterden zachtjes tegen elkaar dat het best meeviel. Maar ze waren de afgelopen tijd heel vaak opgeschrikt door de sirenes en als die bleven loeien, deden ze haastig een kamerjas en schoenen aan. Binnen een paar minuten stond het hele gezin als goed getrainde soldaten in het gelid boven aan de trap en dromden ze half slapend naar buiten, de pikdonkere nacht in.

Anna tilde het verduisteringsgordijn iets op en keek door het raam. In het licht van de lamp leek het hout van de kozijnen en de lambrisering zwart in plaats van heldergroen. Buiten was alles donker, hoewel het pas negen uur in de avond was. De rij bomen op de stoep aan de overkant van de brede straat was nog net te onderscheiden. Het grasveld waar de kinderen overdag speelden, was volkomen verlaten. Er mocht ook absoluut geen licht door de ramen van de huizen naar buiten schijnen, dan zouden ze een te gemakkelijk doelwit zijn voor de bommenwerpers. Daarom zag je tegenwoordig geen mens meer in de straten van Amsterdam.

Een keer kwam Anna erg laat thuis van haar werk en overviel het donker haar. Ze rende door de verlaten straten tot haar hart zo in haar keel klopte dat ze hijgend stil moest staan. Het laatste stuk naar de Jekerstraat keek ze de hele tijd over haar schouder of er geen Duitser achter haar aan zat om haar aan te houden. Een paar keer stapte ze mis in het donker en viel bijna. Nooit meer ging ze van huis zonder een knijpkat in haar tas.

‘Kom nou toch eens zitten, Anna,’ zei Corrie. ‘Je hebt de hele dag gewerkt. Drink een kop koffie.’

Anna liet het zwarte papier vallen en ging naast Lena op de bank zitten. Ze nam een slok van het warme drankje, haar mond vertrok bij de vieze smaak. Slechts vaag deed het aan koffie denken. Sinds ze bezet waren door de Duitsers, konden ze veel producten niet meer krijgen. Alles was op de bon. Cichorei was iets waar Anna nog steeds niet aan kon wennen. Soms droomde ze van de geur en smaak van echte koffie. Toch mochten ze niet klagen: vergeleken bij sommige burens, kennissen en vrienden, hadden ze geluk gehad. De oorlog duurde en duurde, maar ze hadden elkaar nog. Maarten was niet gepakt bij een van de vele razzia's die de Duitsers hielden om jongens en mannen te dwingen in hun land te gaan werken. Moeder had nog een redelijke voorraad erwten en bonen. De Duitsers hadden één fiets gevorderd, maar ze hadden gelukkig nog twee andere.

Eindelijk vond Maarten Radio Oranje. Het was natuurlijk verboden om naar deze zender te luisteren, zoals de moffen zoveel verboden hadden sinds het begin van de bezetting.

‘Zullen we kaarten?’ vroeg Lena.

Corrie schudde het hoofd en legde een vinger tegen haar lippen: ‘We proberen naar de radio te luisteren. Maar je kunt wel aan tafel gaan zitten en patience spelen.’

Lena stond meteen op en pakte het kaartspel uit het teakhou-

ten dressoir. Ze liep naar de achterkamer en vergat de schuifdeuren achter zich dicht te doen.

‘Haal het kleed er maar af,’ riep Corrie tegen haar. Ze kwam overeind om Lena te helpen met het pluchen tafelkleed. Maarten draaide het volume van de radio wat hoger.

‘Niet doen!’ zei Corrie scherp. Ze keek om zich heen, alsof ze verwachtte dat er plotseling een NSB’er de kamer in zou stormen.

‘Er gebeurt niets,’ suste Maarten. ‘Iedereen zit binnen. Bovendien regent het, en de moffen en ander ongedierte blijven liever droog.’

Corrie lachte en streek Maarten even door zijn helblonde haar. ‘Ik pak nog wat koffie.’

Maarten stond onmiddellijk op. ‘Ik ga wel. En daarna doen we samen een spelletje, Lena.’

‘Ik dacht dat we stil moesten zijn,’ antwoordde zijn zusje.

Maarten knipoogde. ‘Doet u ook mee, mama?’

‘Ach, waarom niet.’

Onmiddellijk wilde Anna dat ze zelf voorgesteld had met Lena een potje te spelen. Nu was zij de enige die nog in de voorkamer op de bank zat, terwijl de stemmen uit de radio zachtjes voortkabbelden. Ze legde haar hand over haar kopje toen Maarten in wilde schenken. ‘Zal ik ook meespelen?’

‘Best. Dan kunnen we klaverjassen.’ Maarten zette de radio nog iets harder.

Snel keek Anna naar haar moeders gezicht, maar die merkte het niet.

Wanneer ze ’s avonds met zijn vieren om de tafel zaten zoals nu, moest Anna altijd denken aan haar vader. Piet Verbeek was een jaar voor het begin van de oorlog gestorven aan tuberculose. Hij was gewoon steeds verder achteruitgegaan en er stilletjes in

zijn slaap tussenuit geknepen. In de voorkamer hing zijn portret. Op de sepiakleurige foto zag hij er een beetje streng uit, maar zo was hij helemaal niet.

Naast haar man had Corrie een vooroorlogs kiekje gehangen waarop het hele gezin op een zomerse namiddag in het Vondelpark aan het picknicken was. Piet had een voorbijganger gevraagd om de foto te nemen. Allemaal staarden ze ongedwongen in de camera. Maarten leek op een jongere versie van hun vader, met zijn lichtblonde haar. Lena en Anna hadden wel zijn krullen, maar waren veel donkerder. Wat zagen ze er allemaal jong uit, en toch was het maar vijf jaar geleden. Dertien was Maarten toen en zij zelf nog maar vijftien. Maar één jaar jonger dan Lena nu. Anna zuchtte. Wat leek het lang geleden dat hun leven ongecompliceerd was, zonder de druk van de bezetting. Ze hadden het goed: Piet werkte als bakker en de meisjes gingen naar school. Corrie zag er nog niet uit als de afgetobde weduwe die soms niet wist hoe ze het gezin draaiende moest houden. Maarten was nog geen opgejaagde jongen van achttien, die zijn opleiding afgebroken had omdat Corrie te bang was dat hij opgepakt zou worden als hij zich op straat waagde. En Anna? Zij blikte met een onschuld de camera in die haar zelf verbaasde. Ze had toen nog de hoop dat ze door kon leren. Maar van deze plannen kwam nu niets meer: om de steeds hogere kosten van voedsel en brandstof te betalen, had ze een baan als typiste en stenografe aangenomen, en was vroegtijdig van school gegaan. Twintig was ze nu, maar ze voelde zich veel ouder. Altijd als Anna naar dit portret keek, het laatste van het hele gezin, werd zij overvallen door een intense droefheid.

‘Nu de geallieerde legers in hun onweerstaanbare opmars de Nederlandse grens overschreden hebben, wil ik u, uit naam van ons allen, hartelijk welkom toeroepen op onze vaderlandse

bodem,' klonk een stem uit het toestel.

Met haar hand nog in de lucht boven de stapel kaarten, schrok Anna op. Had ze het goed verstaan? Hadden de geallieerden Nederland bereikt? Naast haar verstijfde Corrie. Maar Lena en Maarten lieten allebei hun kaarten vallen en renden naar het raam, alsof ze verwachtten dat de geallieerde soldaten onmiddellijk door hun straat trokken.

'Is de oorlog echt bijna afgelopen?' riep Lena. 'Zou het waar zijn? Hoe lang duurt het voor ze in Amsterdam zijn?'

'Sst. Ik hoor niets meer.' Met een frons op haar gezicht staarde Anna voor zich uit.

Maar ze voelde de opwinding groeien. Als het bericht waar was, zou alles normaal worden. Er zouden weer auto's rijden door Amsterdam. Omdat de Duitsers alle benzine gevorderd hadden, waren deze vrijwel geheel uit het straatbeeld verdwenen. De soldaten zouden wegmarcheren, ze zouden weer eenvoudig aan groente en aardappels kunnen komen. De fietsen konden weer gewoon aan de straat staan en de radio hoefde niet meer verstopt te worden. De oorlog en alle gevolgen daarvan hadden zich zo in haar beeld van de dagelijkse werkelijkheid vastgezet, dat Anna zich nauwelijks voor kon stellen dat dit ineens zou veranderen.

'Wat denkt u, mama?' vroeg Anna.

'Ik weet het niet. Hoe kan dat nu allemaal zo plotseling?' zei Corrie.

'Weet je wat,' zei Maarten. 'Ik ga wel aan buurman Roos vragen wat hij ervan vindt. Even kijken of ze het hiernaast ook gehoord hebben.'

'Zou je dat wel doen?' vroeg Corrie bezorgd. 'Het is na spertijd, straks word je nog opgepakt.'

'Ach, het is nu toch voorbij?' zei Anna's broer.

Anna fronste haar wenkbrauwen. Ze wilde Maarten waarschuwen en zeggen dat hij het allemaal met een korrel zout moest nemen. Ze was echt bang dat de aankondiging voorbarig was, alleen maar een bericht om iedereen de moed erin te laten houden. In Londen waren ze misschien bang dat de Nederlanders er met zijn allen aan onderdoor zouden gaan als ze hun geen hoop gaven, aangezien de oorlog al zo lang duurde.

‘Ik ga wel mee,’ zei ze in plaats daarvan en ze schoot haar jas aan. Corrie keek haar dankbaar aan.

‘Het eerste wat ik wil kopen als de oorlog echt voorbij is, zijn schoenen met hakken,’ riep Lena. ‘Zonder houten zolen!’

Maarten en Anna wisselden een blik. Langzaam schudde Anna haar hoofd, sceptisch dat ze zelfs maar over de mogelijkheid van een einde praatten.

‘Ik moet het nog zien,’ zei ze tegen niemand in het bijzonder.

‘Laten we gauw naar Roos gaan,’ zei Maarten. ‘Misschien weten zij iets.’

Anna en haar broer klopten zachtjes aan bij de volgende deur in hun hal. Vier deuren kwamen uit op het gezamenlijke portaal van de portiekwoning. In het midden was een grijze stenen trap die naar de straat leidde.

Het huis van de familie Verbeek was niet al te groot. De portiekwoning had vijf verdiepingen. De buurt bestond uit bijna identieke gebouwen van donkerbruin baksteen, de ramen hadden witte kozijnen. Ze woonden op de eerste verdieping, in een hoekhuis. Toen Anna’s vader de woning kort voor zijn dood huurde, zei hij dat ze geluk hadden dat ze niet nog een trap naar boven hoefden te sjuwen met de huisraad en meubels. Bovendien was het een ruim appartement, met een balkon dat uitkeek op de tuinen en huizen van de straat achter hun woning. Er waren twee grote slaapkamers; één voor de meisjes en een ouderslaap-

kamer. Maar ze hadden er nog steeds één te weinig, daarom sliep Maarten in de woonkamer, in een ijzeren bed met spijlen.

Door de gordijnen van de burens kwam geen licht, omdat het net als dat van de familie Verbeek verduisterd was. Na een tijdje ging de deur op een kier open.

‘O, Anna en Maarten,’ zei de buurvrouw, Annie Roos. ‘Hebben jullie het gehoord? Nederland wordt bevrijd!’

De volgende dag hoorden ze buiten een hels kabaal. Anna ging voor het raam staan en trok de vitrages opzij. Lena kwam naast haar staan en begon te lachen.

‘Kijk nou toch eens!’ riep ze. ‘Ik ga ook de straat op.’

‘Even wachten,’ zei Corrie, maar ze was al verdwenen.

Anna rende haar zusje achterna. Maarten was iets terughoudender, uit angst voor een grote razzia, maar uiteindelijk stonden ook hij en Corrie op de stoep.

Op straat leek het of iedereen gek geworden was. Een rij hoesende mensen zwierde voorbij over het plein, terwijl ze luidkeels het Wilhelmus zongen. In hun handen hielden ze oranje linten waarmee ze in het rond zwaaiden. Anna zag buurman Roos de Nederlandse vlag in zijn vlaggenstok steken.

‘De bevrijders komen eraan!’ riep zijn vrouw hun toe.

Hun zoon Henk danste mee in de rij. Zijn handen rustten op de schouders van een blond meisje dat Anna niet kende. Toen hij Maarten en Anna zag staan, kwam hij naar hen toe met het meisje aan zijn hand.

‘Oranje zal overwinnen!’ riep hij. ‘Eindelijk kunnen we het weer gewoon zeggen zonder dat een of andere mof ons aanhoudt!’

‘Kijk maar uit,’ zei Anna. ‘Je weet nooit.’

Henk lachte om haar voorzichtigheid. ‘Ja hoor, ze gaan echt weg. Kijk ze eens rennen!’

Het meisje naast hem schudde zachtjes haar hoofd.

Henk wilde haar voorstellen. ‘Dit is...’

‘Noortje,’ vulde ze zelf aan en ze stak haar hand uit.

‘Ja, Noortje,’ zei Henk. ‘Ze is...’

‘Blij,’ antwoordde het meisje snel.

‘Natuurlijk ben je blij,’ riep Henk en hij trok haar weer mee naar de feestvierders.

Anna keek hen een beetje verbaasd na. Ze had Noortje nog nooit gezien, maar Henk gedroeg zich behoorlijk vrij met haar.

‘Laten we achter de anderen aan lopen,’ stelde ze Maarten en haar moeder voor, want de hele menigte bewoog zich de straat uit, over het plein naar de Amstellaan, in de richting van de Amstelbrug.

En niet alleen in hun straat, de Jekerstraat, leek iedereen gek geworden. Overal waar ze langsliepen hingen mannen en vrouwen uit de ramen. Sommigen zwaaiden naar de voorbijgangers, maar anderen keken stil naar al het kabaal op de straten onder hen.

Bij de brug werd Anna van haar moeder gescheiden. Tevergeefs probeerde ze zich door de opeengepakte mensenmassa heen te dringen. Corrie verdween uit haar gezichtsveld.

‘Kom,’ riep Maarten. Hij pakte Anna’s hand en trok haar mee naar de stoep. Hier stonden zoveel mensen op elkaar dat Anna nauwelijks meer adem kon halen. ‘Ik wil weg,’ riep ze tegen Maarten, maar hij sleepte haar mee naar links, zonder naar zijn zus te luisteren.

Eenmaal bij de Amstelbrug bleek er nog meer aan de hand te zijn. Hier stonden de mensen rijen dik te kijken naar de Duitsers en NSB’ers die de stad uit vluchtten.

Anna zag de angst en paniek op hun gezichten. Sommige soldaten waren nog jong, ze hadden de leeftijd van Maarten.

De Duitsers waren vandaag duidelijk de superioriteit kwijt die ze hadden laten zien toen ze Amsterdam vier jaar geleden binnentrokken. In ordelijke, nette colonnes kwamen ze toen zonder haast de stad in, alsof ze hier hoorden. De mensen zwegen toen, je kon een speld horen vallen. Maar vandaag schreeuwden en juichten ze. ‘Rot op, vuile moffen!’ ‘Ja, ga maar gauw naar huis, ik hoop dat je onderweg crepeert,’ hoorde Anna roepen.

Maarten wrong zich naast haar. ‘Misschien zijn de geallieerden over een uur of vijf wel hier,’ zei hij.

‘Dat is snel,’ antwoordde Anna.

‘Bijna te snel. Wat denk jij? Zijn ze echt de rivieren al over?’

‘Ik weet het niet.’ Anna voelde een rilling over haar rug lopen. ‘Straks komen er represailles, als het allemaal veel langer duurt.’ Ze keek naar de Duitse soldaten die zich met heel hun hebben en houden op handkarren en in auto’s de stad uit haastten. Ze werden uitgejouwd door de honderden mensen die wachtten op de bevrijders.

Ieder moment verwachtte Anna dat ze op de menigte zouden schieten, dat hadden ze in het verleden zo vaak gedaan. Maar er gebeurde niets, ze wisten niet hoe snel ze moesten vertrekken.

‘Ik wil naar huis,’ zei ze. ‘Ik vertrouw het voor geen cent.’

‘Heb jij Lena of mama gezien?’ vroeg Maarten.

‘Nee,’ antwoordde Anna. Nu sloeg de schrik haar helemaal om het hart. Dat jonge, domme meisje liet zich natuurlijk meeslepen. En Corrie was vast naar haar op zoek.

‘In deze mensenmassa zullen we ze in ieder geval niet vinden,’ zei ze zo kalm mogelijk. ‘Laten we maar teruggaan, dan overleggen we met mama wat we het beste kunnen doen.’

Thuis vonden ze Corrie en Lena, gelukkig. Lena was boos dat ze niet meer mee mocht feesten, maar Corrie was onver-

biddelijk: er ging niemand de straat op totdat ze wisten of de bevrijding een feit was.

In de loop van de volgende dag werd pijnlijk duidelijk dat de uitzinnige menigte inderdaad te optimistisch was geweest, want de Duitsers en NSB'ers kwamen diezelfde dag nog terug in de stad. De soldaten marcheerden weer door de straten van Amsterdam alsof ze nooit gevlucht waren. Het leven, hoe triest ook, hernam zijn gewone loop.

Anna was niet eens echt teleurgesteld, zozeer was ze al gewend aan de bezetting. In haar dagboek noteerde ze dat de hoop op bevrijding iedereen in ieder geval een enorme oppepper had gegeven. De geallieerden rukten steeds meer op. Duitsland veroveren had nu de prioriteit, maar het kon toch nog maar een kwestie van weken zijn. Dat was goed genoeg, daar kon ze mee leven.

Diep verscholen onder haar hemd droeg ze een stukje oranje lint, en ze voelde de stof troostend tegen haar borst aan liggen wanneer ze zich bukte om de was uit de tobbe te halen of als ze bezig was de kamer te vegen.

‘Het is een kwestie van tijd,’ zei ze tegen zichzelf, telkens als ze het luchtafweergeschut hoorde dreunen, als de vliegtuigen overvlogen en een Duitser naar haar *Ausweis* vroeg. ‘Gewoon een kwestie van tijd en geduld.’